

Hiányzó gyászjelek Szerbiában

Absztrakt: A második világháború utolsó előtti évének végén, valamint az utolsónak a kezdetén a Délvidék magyarságát a győztes Tito beintésére alaposan megretkítették. Ma sem tudjuk, hogy az akkor Jugoszláviában élő mintegy félmillió magyar lakos közül hány ezer, esetleg hány tízezer személyt mészároltak le, és mintegy százezret üldöztek el az országból. Tanulmányunk az emberirtással, valamint az ártatlanul megölték emlékhelyeinek – tömegsírok, kínzó- és kivégzőhelyek – megjelölésével foglalkozik.

Kulcsszavak: vérengzés, háborús bűnösök, kisebbségek, ártatlan tömegek likvidálása, magyarirtás, tömegsírok, megemlékezés, emlékállítás, magyar–szerb megbékélés

1. Bevezető

Hetvenöt évvel az után, hogy 1944/45 folyamán az újjáéledő Jugoszláviában lezajlott egy akkora magyarirtás, hogy kiterjedt az országnak a magyarok lakta teljes területére, s arányát még mindig csak latolgatjuk, az áldozatok számát pedig saccolgatjuk, a történészek nagy része a történeteket fölszabadulásnak írja és mondja, a közvélemény pedig így tartja, holott ez legfeljebb felében igaz. Annyiban ugyanis, hogy csakugyan megszűnt a náci fasizmus. Sőt! Átestek e tájon akkoriban a ló másik oldalára: amit az épülő új rezsimben gonosznak akartak minősíteni, arra elég volt rásütni, hogy fasiszta, akár az volt, akár nem, s máris lehetett, vagy inkább kötelezővé vált tűzzel-vassal irtani. A kommunista diktatúra minden eszközével. Mintha az ilyen bélyeggel illetett valaki vagy valami maga a megtestesült Gonosz, a Belzebub, a Sátán lett volna. A fölszabadítók és a legyőzött fasiszták, nácik eszközei teljesen azonosak voltak. Ezért mondható, hogy felemás volt a fölszabadulás. Azt, hogy kommunista diktatúra lépett a fasiszta-náci helyébe, bizonyítani sem kell, hiszen magának a rezsimnek a bevezetői még mielőtt uralomra jutottak volna már nyíltan hirdették a bevezetendő saját rendszerükről, hogy diktatórikus lesz, úgy gondolván, hogy ha a marxizmus alapelvei szerint diktatúrájukat proletár jelzővel illetik, akkor az majd indokolt és igazságos lesz.

A diktatúra – illessék is bármilyen jelzővel –, az önmagát minősíti. A XX. század bővelkedett benne. Még sokáig tart a verseny, hogy a

---

* Matuska Márton, nyugalmazott újságíró, publicista, Újvidék

történészek és társadalomkutatók eldöntsék, a két legismertebb XX. századi közül melyiknek lett több áldozata széles e világban. A kettőnek együtt olyan kétszázmillió.

Jugoszláviában természetesen nem csak magyarok estek áldozatául. Az ország lakossága a második világháború táján a következőképpen alakult.¹

Év	Lakosság száma ezerben	Az ország területe km ²
1939	15596	247.542
1945	15216	255.270
1946	15444	255.270
1948	15901	255.270

A táblázatunkba foglalt első három évben nem volt népszámlálás, a forrás szerint ezek becsült adatok. A háború után az első, eléggé hevenyészett összeírást 1948-ban végezték.

A párizsi béketárgyalásokra készülődven a jugoszláv delegáció számára előkészítettek egy okmányt arról, mekkora volt az ország embervesztése a háború miatt. Eszerint az embervesztés 1,7 millió volt. Ezt ugyan a legtöbben erős túlzásnak tartják, de egyre többen fűzik hozzá, hogy a mindenképpen vesztés nagyobb hányadát maguk a kommunisták okozták, nyersebben fogalmazva: vérük Tito kezét szennyezi.²

Valójában abban az időben az országban folytatódott a fegyveres harcok 1941-es kitörésének kezdetétől fogva elterjedt általános öldöklés nemzetek és ideológiák képviselői, hadseregek, politikai csoportok, sőt felekezetek között is. A korábbi időben államalkotónak tartott délszláv nemzetek egymás közti, valamint e nemzeteken belüli leszámolások közepette majdhogynem föl sem tűnt a kisebbségek irtása, noha az ország területén élő több mint félmillió lelket számláló németység attól az időtől kezdve mintegy két évtized alatt szinte teljesen eltűnt. Hasonló leszámolás ebben a térségben a XIX. században is folyt, erre bőven található adat

¹ Forrás: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1968. Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1968. 80. o.

² Jugoszlávia háborús veszteségeinek megállapításával foglalkozik Pero Simić a TITO. Fenomen 20. veka c., a Josip Broz életrajzát taglaló könyvében, a 249–253 oldalakon.

Latinka Perović Između anarhije i autokratije c. könyvében. Ő azzal magyarázza a korábbi időkben lezajlott kegyetlen vérengzést, hogy a török rabigában sínylődő Szerbia népe a több évszázados megszállás idején azt tanulta, hogy „minden ellenfelem ellenségem”, ergo, ki kell irtani.

A világháború végi öldöklés okáról, valamint a meghirdetett humanus elvekkkel és az írott dokumentumok tartalmával merőben ellentétes gyakorlatról bőségesen szolgált bizonyítékot Simić az idézett könyvében. Közli például, hogy Tito hivatalosan hadifoglyoknak minősíti a Jugoszláviából Ausztriába átmenekült, a német hadsereggel kollaboráló fehérorosz, szerb csetnik és horvát domobrán katonákat. Kíméletesen, a hadifoglyokról szóló nemzetközi jog szerint kell bánni velük. E magasztos elvvel ellentétben Tito a Jefto Šašić nevű titkos futárját lóhalálában a Szlovénia területén tevékenykedő parancsnokaihoz küldi azzal az utasítással, hogy ezeket a megnevezett, Ausztriából visszaszolgáltató katonákat és civileket az utolsó szálíg likvidálni kell.³

2. A második razzia

(Legfőbb irányítással, tudományos módszerekkel)

Mai ismereteink szerint határozottan állítható, hogy Tito országa születésekor az újszülött bölcsője nem csupán testvérnépek vérenek tengerében ringott, hanem az ország kisebbségeiben is. A testvérháború és a kisebbségek irtása azonban sok tekintetben különbözik egymástól. Csak kettőt említsünk közülük. Az egyik: a kisebbségek vesztesége arányaiban jóval nagyobb, mint az államalkotó nemzeteké. A másik: az irtás következtében a kisebbségi nemzeteket a teljes eltűnésük veszélye fenyegette. Mi csupán az ő ügyükkel foglalkozunk, azon belül is a magyarokéval, itt-ott érintve a németekét.

A kommunisták nem csupán a két világháború között és a második világháború során hirdették a népek, közöttük a nemzeti kisebbségek egyenrangúságát és egyenjogúságát, hanem már a Szerbia, Horvátország és Szlovénia egyesítésével létrejött SHS államban is, az 1919-ben Vukováron (Valkóvár) megalakított Jugoszláv Kommunista Párt létrejöttétől kezdve. Ezzel nyerték meg az országon belüli magyarok tetemes részének a bizalmát. A párt hivatalos álláspontja szerint az országban a kisebbségek jogfosztottak voltak, amit minden kisebbségi lakos érzett. Örömmel olvasták és hallgatták hát a kommunisták érvelését, s egyik-

---

³ Simić, 95. o.

másik magyar település lakossága tömegesen állt a Kommunista Párt mellé, noha emiatt szinte ki lettek közösítve. Nem csupán a rendszer üldözte a kommunistákat, hanem az egyház is és a környezetük is. Péterréve, Bácska egyik nagy magyar többségű községében például annyira népszerűvé vált a kommunista ideológia a magyarok között, hogy a köznyelvben Pecellő néven emlegetett helység a Vöröspecellő gúnynevet kapta. E kommunista elkötelezettség azonban nem nyújtott védelmet a magyaroknak az öldöklés idején. Példa rá az, ami éppen Péterrévén is megtörtént, ahol a negyvenégy októberében felálló új helyi hatalomban sokáig nem kapott helyet egyetlen magyar nemzetiségű képviselő sem, sőt az iskolában magyar tanító sem dolgozhatott néhány hónapon át. Tetéződött ez a helyzet a faluban lezajlott magyarirtással. A templomból kiáramló hívei előtt lelőtték dr. Takács Ferencet, a falu nagy tekintélyű plébánosát. Rá ugyan még mondhatták, hogy azért, mert csakugyan elkötelezett antibolsevista volt, magyar országgyűlési képviselő 1941 és 1944 között. Sok délvidéki magyar paphoz hasonlóan ő is hálaadó szentmisét mondott az 1941-es visszacsatoláskor. Vele egyidejűleg azonban máig meg nem határozott számú helybéli magyar polgárt is lemészároltak a „fölszabadulás” idején.⁴ Azonos példát szolgáltatott a zentai Olajos Mihály és Farkas Nándor. Mindketten elkötelezett baloldaliak voltak a második világháború idején, de már a királyi Jugoszláviában is. Meg is hurcolták őket baloldaliságuk miatt a magyar hatóságok. A partizánok hatalomátvétele után, 1944 októberében ők lelkesen ünnepeltek, teljes joggal részt vettek a Helyi Népfelszabadító Bizottság néven ismert új helyi hatalom megalakításában. Szörnyű csatlódás érte azonban őket, amikor alig néhány napra rá fölsőbb utasításra mindkettőjüket kitiltották onnan.⁵

3. A bűnösség megállapításáról

Ennyire nyilvánvaló kisebbségellenes események nem játszódhattak le a legfőbb állam- és pártvezetés tudta és utasítása nélkül, s különösen nem olyan tömegesen, mint ahogyan az történt. Valójában ez

---

⁴ A péterrévei a tömegmészárlásról egyelőre nem készült még külön tanulmány, ám a tény közismertté vált azóta, hogy e sorok írója foglalkozott vele az 1990 októbere és 1945 februárja között a Magyar szó napilapban közzé tett, Negyvenöt nap negyvennégyben című tényfeltáró tárcasorozatában.

⁵ A történet olvasható Matuska Márton: A megtorlás napjai c. kötetben, valamivel részletesebben pedig Szloboda János: Zentán történt '44-ben c. könyvében.

volt a gyakorlat. Arról, hogy a magyarok ritkítása fölsőbb szervek utasítására zajlik, méghozzá tudományos módszerek szerint, vannak korabeli dokumentumok. Elsőnek említsük meg azt a ma már közismertnek mondható tény, hogy Ivan Rukavina, a Bácska, Bánság és Baranya (Drávaszög) területére kiterjedő katonai igazgatás parancsnokló tábornoka egy 1944. október 22-i keltezésű közleményében nyilvánosságra hozza, hogy neki elsőrendű feladatai közé tartozik szavatolni a hatáskörébe tartozó vidék délszláv jellegét. A tudományosság alapját pedig a ma már szintén közismertnek tekinthető okmánnyal lehet bizonyítani, amelyet 1944 őszén Vasa Čubrilović szerb akadémikus juttatott el Titóhoz, s amely arról szól: kisebbségektől háború végi zűrzavarban lehet a legkönnyebben megszabadulni.⁶

A tömegirtást és a nemzetiségek között csapott népirtást kezdetől fogva háborús bűnösök felelősségre vonásának mondták, és ezzel leplezték. A magyarok esetében általánosan elterjedt az az állítás, hogy az 1942-es délvidéki razzia felelőseit büntetik. Meg kell azonban nézni, hogyan szedték össze a gyanúsítottakat, és hogyan állapították meg a háborús bűnösséget. Hogy ez milyen lehetett, arra már következtethetünk annak a Tito által személyesen ellenőrzött okmánynak az alapján, amely 1944. május 24-én készült el. Címe: Rendelet a Katonai bíróságokról, valamint a Katonai bíróságok szervezeti felépítése és hatásköre. Ennek 27. szakasza így szól: „A vádlott cselekményére és bűnösségére vonatkozóan az igazság megállapításában a bíróság formailag semmilyen bizonyító anyagtól sem függ, hanem határozatát szabad mérlegelés alapján hozza meg.”⁷ Ennek az idézetnek az ismeretében kell értékelnünk azokat a büntetőeljárásokat is, amelyek a háború után Újvidéken zajlottak le, és amelyek eredményeként háborús bűnösként kivégezték többek között Szombathelyi Ferenc volt magyar vezérkari főnököt, Deák Leó volt vármegyei főispánt is.

Bűnösséget valójában az esetek óriási többségében sehogyan sem állapítottak meg. És gyanúsítottakat sem fogtak. Az történt, hogy a magyarok lakta településeken összeszedtek és bezártak nagy magyar tömegeket, majd általában kegyetlen kínzásoknak vetették alá őket, amelybe többen belehaltak. Ezt követően tömegesen legyilkolták őket. Ez történ-

---

⁶ Az előbbi Idézi Aleksandar Kasaš a Mađari u Vojvodini 1944-1946 c. könyv 158. oldalán, az utóbbi tanulmány magyar szövege pedig megtalálható a HÍD. c folyóirat 1996. XII. számában.

⁷ Josip Broz Tito összes művei, 20 kötet. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986. 241–249. o.

hetett agyonveréssel, agyonlövéssel, agyonkínzással, esetenként akár darabolással, a testen esett sebek sózásával, sőt egy esetben arról vallottak mozsori tanúk, hogy megégetéssel. Általában utólag megkíséreltek valamiféle jogi keretet adni a már megtörténteknek: kineveztek bizottságot, valamiféle ítélethozatalra feljogosítva, de ezzel a lincselésnek még a látszatát sem tudták leplezni. A településeken úrlapokat osztogattak, amelyeken előre megírt vádakot fogalmaztak meg, és ezeket a helyi lakosság közül valakinek csak alá kellett írnia. Ez szolgálhatott vád bizonyítékául. A likvidáltokról rendszerint eléggé pontos névsort állítottak össze, de ez nem mindenhol került elő. Valamennyi idővel később – talán 1948 táján – központi utasításra pontosítani kellett a névsorokat, és készült egy országos összegzés is, de ez sem került még elő.⁸

Nagyjából így zajlott le a „felelősségre vonás” mindenütt az egész országban.

Az 1942-es razzia felelőseire való hivatkozás nem állja meg a helyét, hiszen az az első razzia csak Bácska délkeleti szegletére terjedt ki, a második, az 1944 ősze és 1945 nyarának kezdete között lezajlott második azonban a dél-bánsági Fehértemplomtól a szlovéniai Muraszombatig zajlott.

4. A tömegsírokról

Nem csekély gondot okozhatott a tetteseknek a tetemek elrejtése. Ez értendő a helyi tettesekre éppúgy, mint a központi hatalomtartókra. Annyit a helyi hatóság is tudott, hogy valahova el kell tenni őket, hiszen a hullák nem maradhattak a tetthelyen akkor sem, ha a mézszárlás nem a falu központjában, hanem valami félreeső helyen zajlott le. Mondjunk találmásra néhány példát.

---

⁸ Dr. Mészáros Sándor a *Holtta nyilvánítva c.* könyvének 200-203. oldalain foglalkozik az áldozatok lehetséges számának megállapításával s szerinte mintegy húszezerre tehető. E számhoz nem véletlenül juthatott. Erre jutott az általa végzett demográfiai kalkuláció alapján, de megemlíti azt is, hogy erről több alkalommal személyesen beszélgetett Petar Relić-Čedo volt OZNA-főnökkel valamint Svetozar Kostić Čapoval, e rosszhíru terrorszervezetnek egy másik főnökével. Nem írja le azonban azt, amit ő maga személyesen e sorok írójával közölt egy bizalmas beszélgetésünk során. Azt ugyanis, hogy egy, a Tartományi Bizottság Történelmi Levéltárában lezajlott, nőnap-i eszemi szomozás alkalmával ő, kihasználva az alkoholközi állapotot egyenesen megkérdezte az utóbb említettet, hogy szerinte mennyi magyar áldozat esett. Válaszul a kérdezett közölte, hogy talán a negyvenes évek végén, egyenesen Titótól és Rankovićtól, a belügy akkori teljhatalmú urától kapott utasítás alapján e célból felmérést végzett és azt jelentette főnökeinek, hogy a magyar áldozatok száma mintegy 20 000 (húszezer) lehet.

Kezdjük a legismertebb esettel, a csurogival.

A likvidálándók egy részét beidéztek, másokat fegyveres partizánok vagy hirtelen azzá avanszált csetnikek, helyi gazemberek, haszon- és vagyonesők bekísértek a község házára. A haszonlesést azért kell említeni, mert nem kis arányú azoknak az áldozatoknak a száma, akiket a vagyonukra ácsingózó helyi vagy fölsőbb hatalom tétetett el láb alól. A befogott, bezárt személyek előtt nem volt kétséges, hogy élve valószínűleg nem fognak szabadulni. Azonnal megkezdődött a verésük, kínzásuk, kínvallatásuk. Kínzóik mindenáron el akarták érni, hogy valamiféle szörnyű bűn elkövetését vallják a maguk fejére. Mivel már a kezdetekben megtörtént, hogy a kezelésbe néhányan belehaltak, ezeknek a tetemét nyomban el kellett takarítani. Már ekkor eldőlt, hogy a falu nyugati részében használt dögtemetőben kell elásni őket. Szekereket mozgósítottak általában, Csurogon is meg másutt is magyar ló- és szekértulajdonosokat idéztek be, és parancssal arra kényszerítették őket, hogy hordják a kijelölt helyre a hullákat. A hullák föl- és lerakására természetesen a későbbi sorra kerülőket kényszerítették.

Általában a dögtemetőkben ásták meg a tömegsírokat. Bizonyított, hogy ez történt Csurogon, Titelen, Sajkáslakon, Mozsorban, részben Zsablyán és Kabolban. Ritka kivételként Bezdánban a temető lett az áldozatok végső nyughelye, de ennek az a külön története, hogy a falu szélén, az Isterbácnak⁹ nevezett részen lemészároltakat ott helyben hevenyészve földelték el, s tavasszal a hullabűz elárasztotta a vidéket, a járásközponti Zombor hatósága kénytelen volt intézkedni. Majdnem bizonyosra vehető, hogy Herceg János írónk érdeme, hogy ekkor szabályosan exhumálták a tetemeiket, mind azonosították, s minden tetemet külön sírba temettek el a bezdáni temetőben. Herceg abban az időben Zomborban tagja volt a helyi hatalmi testületnek, befolyásával megakadályozta, hogy a közelben fekvő Bácskertes futballpályáján kerítés mögé zárt helybeli magyarok hatalmas csoportját kivégezzék.

Zomborban is van egy tömegsír az ottani temető közelében, de a legismertebb teljesen hozzáférhetetlen, mert ráépítették a buszállomást. Hasonló történt Járekon. Ott az akkoriban létrehozott haláltáborban elhunytak legtöbbször a temető nagy német kriptáiba dugdosták, majd néhány évvel később a temetőt mindenestül eltüntették – a viszonylag nagy, drága és díszes síremlékeket egy temerini sírkőfaragóval ellopatták

---

⁹ Nem tartozik kutatásunkhoz, mégis érdemes itt megjegyezni, hogy az Isterbác elnevezésben megőrződött a Duna római neve.

–, s a területet kiparcellázták, majd lakóházakkal beépítették. A tetemek ma is ott nyugszanak a házak alatt. Palánkán a likvidáltak legnagyobb része úgy veszett el, hogy kezüket-lábukat megkötözve csónakba rakták őket, belökték őket a folyó sodrába, majd a csónakot lövésekkel kilyukasztgatták. A helység területén Bakos Pál zsblyai születésű lakos közlése szerint több helyen is van tömegsír, többek között a Bukin, Dunabökény (Mladenovo) felé vezető út elágazása közelében lévő akác-erdőben.

Szabadkán a legnagyobbak a Zentai úti temető mögött vannak egymással párhuzamosan, de félig letakarva városi szeméttel, majd egy részüket le is betonozták.

Többek között Magyararkanizsán, Zentán, Moholon, Péterrévén a Tisza partján a fövényben ásták el a tetemeket. Jó részüket kimosta és elsodorta a víz.

Zsblyán a temetőben lévő kálváriadombhoz vezető keresztút stációi között ásták el őket.

Példának említhetünk néhány más régióban lévő tömegsírt. A bánági Oroszlámoson szintén a temetőben, de közelebből sosem azonosított részén. Torontálvásárhelyen a nyugati falurészen lévő téglagyár gödreiben rejtették el őket. A faluban élt és szintén agyonvert Gachal János református püspök tetemét a nyugati temető árkában ásták el.

Kínzóhelyül szinte mindenütt igénybe vették a községházát, de városhelyen egyéb épületeket, elsősorban börtönt, titkosrendőrségi épületek pincéit, esetleg kocsmákeit, vendéglőkeit, vagy, mint Moholon, egy iskoláét.

Temerinben a községháza és a zárdaépület szolgált erre. Csak a községháza Csurogon, a bánági Oroszlámoson, Torontálvásárhelyen és Nezsényben. Zsblyán a községházán kívül más, a falu központjában álló épületek.

5. A nyomok eltüntetése

A vérengzés elmúltával annak nyomait évekkel később központi utasításra, de helyi kezdeményezésre is igyekeztek minél előbb eltüntetni. A péterrévei tömegsírt a Tisza kimosta, a magyararkanizsait az áltéri erdőben vaddisznók és kóbor kutyák túrták-kaparták ki. A drávaszögi Hercegszöllősön a paplak szomszédságában fekvő egyik telek kertjében ásták el a halottakat, köztük a helybeli Faragó Ferenc református esperest. A megelőző években sok helybeli szerb és zsidó polgár megmenté-

sén buzgólkodott sikeresen, ami nem volt elég ok a megkímélésére. A telket a tulajdonos hamarosan eladta a lakóházzal együtt, a tömegsírnak nem maradt semmi nyoma.

A tömegsírok eltüntetésében nagymester volt a titói éra újvidéki hatósága. Több egykorvoltról van tudomásunk, de egy sincs már. A valamikor magyarul Kátyi-erdő, szerbül Rajina šuma néven ismert, a város lakóterületén kívül eső területen, a Ferenc József-csatorna torkolatán túl volt egykor az erdőben a városi lövölde. Ott sokszor folyt tömegek halomra lövése. A tetemeket a helyszínen ásták el föltehetőleg több tömegsírba. Ezt szerb kutatók is állítják azon oknál fogva, hogy a város szerb polgári lakossága közül is ott gyilkoltak sokakat halomra. Ma azon a helyen van a Duna–Tisza–Duna-csatorna újvidéki szakasza a torkolattal, a kőolaj-finomító, egy malom a tárolóival és más hasonló objektumok is. Építésük folyamán megtörtént, hogy az ott dolgozó kubikusok kiásták a tömegsírokat. Ilyenkor azonnal ott termettek a rendőrség emberei, a munkásokat néhány napra hazaküldték, s ez idő alatt a csontokat eltakarították. Egyes értesülések szerint a csontok a városi múzeum pincéjében ládákbán várják sorsukat.

Az 1965-ös és az 1971-es nagy áradások után Újvidék mellett is tetemesen megerősítették az árvédelmi töltést, néhány helyen áthelyezték a korábbinak a nyomvonalát. E hatalmas talajmunkák közben előke-rültek tömegsírok, s ezekről a hatóság a föntebb leírt módon rendelkezett. A Horgász-sziget területén is voltak tömegsírok, ezeket állítólag a nagy áradások idején mosta el a víz, kisebb-nagyobb partszakadásokkal. Egyébként az újvidéki áldozatokról egyes szemtanúk azt állították, hogy sokak tetemét teherautókon az Újvidék és Szabadka közötti akkori műút Szenttamás és Bácsfeketehegy közötti szakaszának jobb oldalán álló akácerdőben ásták el.

Külán sem lehet már tömegsírt találni. Tudjuk az egyik legnagyobból, hol volt. Egy nagy bombatölcsér szolgált a tetemek elásására, de később házakat építettek fölibe.

Szenttamáson tömegsírok egy részét kiásták alapozáskor, amikor a község a katolikus temető halottasházát építtette föléje, más része föltehetőleg érintetlen még.

Mindezek ismeretében a tömegsírokról tudni kell, hogy módszeresen alig-alig foglalkoztak velük kutatók, inkább csak érintőlegesen. Saját adataim szerint az egész egykor volt Jugoszlávia területén az alábbiakat lehet felsorolni. Erről azonban meg kell jegyezni, hogy szabályos sírföltárási szándékkal eddig egyetlen kapavágást nem tett senki, egyet-

len tömegsírnál sem. Alapos vizsgálattal az itt következő táblázatban említett helységek némelyikéről esetleg kiderülhet, hogy téves, meg kell azonban jegyezni, hogy tárgyi bizonyítékunk – egy koponya-, kar- vagy lábszárcsont, éppen a tudományos föltárás, valamint egy akárcsak hevenyészett próbaásás elmaradása miatt is – egyetlenegy tömegsírból sincsen.

Magyar áldozatokat rejtő tömegsírok föltehetően az alábbi helyeken vannak:

Sor-szám	Helységnév	Sor-szám	Helységnév
Szerémség (Srem)		29	Csantavér (Čantavir)
1	India (Indija)	30	Csurog (Čurug)
2	Maradék (Maradik)	31	Gombos (Bogojevo)
3	Ürög (Irig)	32	Járek (Bački Jarak)
Drávaszög (Baranja)		33	Horgos (Horgoš)
4	Hercegszöllős (Kneževi Vinoradi)	34	Kabol (Kovilj)
5	Pélmonostor (B. Manstir)	35	Kúla (Kula)
Bánság (Banat)		36	Magyarkanizsa (Kanjiža)
6	Antalfalva (Kovačica)	37	Martonos (Martonoš)
7	Csóka (Čoka)	38	Mohol (Mol)
8	Hódegyháza (Jazovo)	39	Mozsor (Mošorin)
9	Kisoroszi (Rusko Selo)	40	Nagyfény (Žednik)
10	Magyarcsernye (Nova Crnja)	41	Óbecse (Bečej)
11	Muzslya (Mužla)	42	Palánka (Bačka Palanka)
12	Nagybecskerek (Zrenjanin)	43	Péterréve (Bačko Petrovo Selo)
13	Nagykikinda (Kikinda)	44	Sajkáslak (Lok)
14	Nezsény (Neuzina)	45	Szabadka (Subotica)
15	Oroszlámos (Banatsko Arandjelovo)	46	Szenttamás (Srbrbran)
16	Padé (Padej)	47	Szivác (Sivac)
17	Pancsova (Pančevo)	48	Sztapár (Stapar)
18	Perlasz (Perlez)	49	Temerin (Temerin)
19	Tiszaszentmiklós (Ostojićevo)	50	Titel (Titel)

20	Torontálvásárhely (Debeljača)	51	Topolya (Bačka Topola)
21	Törökbecse (Novi Bečej)	52	Tündéres (Vilovo)
22	Törökkanizsa (Novi Kneževac)	53	Újvidék (Novi Sad)
23	Versec (Vršac)	54	Veprőd (Krušćić)
Bácska (Bačka)		55	Verbász (Vrbas)
24	Ada (Ada)	56	Zenta (Senta)
25	Adorján (Adorjan)	57	Zombor (Sombor)
26	Bajmok (Bajmok)	58	Zsablya (Žabalj)
27	Bácsföldvár (Bačko Gradište)		
28	Bezdán (Bezdan)		

A Horvátország területén likvidáltokról dr. Horváth László, a műszaki tudományok doktora és dr. Bognár András horvátországi akadémikus, történész készítettek átfogó tanulmányt, amelyben 946 áldozat neve szerepel helységenként felsorolva. A leírásukat véve alapul a saját megítélésem szerint vettem ki közülük a táblázatba foglalt helységeket, föltételezésem szerint ezekben bizonyára van tömegsír. Szerintük az alábbi helységekből likvidáltak magyarokat a táblázatban említettek mellett: Kiskőszeg (Batina), Bellye (Bilje), Dárda (Darda), Csúza (Suza), Vörösmart (Zmajevac), Csáktornya (Čakovec), Diakovó (Đakovo), Eszék (Osijek), Belovár (Bjelovar), Garešnica, Grubino Polje, Nagypiszanica (Velika Pisanica).

A szerbiai tömegsírokról írt rövid megjegyzést mgr. Bozóki Antal ügyvéd az alább mellékelt írásában. Bozóki az egyetlen délvidéki jogi végzettségű szakember, aki évtizedek óta módszeresen foglalkozik a délvidéki vérengzés kutatásával és jogi vonatkozású elemzésével, amellyel, hogy ügyvédként számtalan rehabilitációs eljárásban képvisel ügyfeleket a likvidált áldozatok leszármazottjai által kezdeményezett bírósági ügyekben. Az írásában említett Danas az egyik ismert belgrádi szerb nyelvű napilap.

Íme Bozóki ügyvéd írása:

„Az Igazságügy-minisztérium azt állítja, hogy a titkos sírok feltárásának bizottsága befejezte a munkát, ami miatt létrehozták

Megtaláltak minden titkos sírhelyet

Belgrád – Az 1944. szeptember 12. után megöltek titkos sírjai feltárásának állami bizottsága nem szűnt meg, hanem befejezte azt a

munkát, ami miatt 2009-ben létrehozták és ennél fogva nincs szükség a további működésére – mondták a Danasnak az Igazságügy-minisztériumban.”

«Slobodan Marković, a Bizottság elnöke 2016 februárjában átadta az Igazságügy-minisztériumnak a Bizottság munkájára vonatkozó végső jelentését (záradékait), megállapítva, hogy a Bizottság befejezte a munkáját, ami miatt nincs szükség a további működésére, és hogy a testület 2015 végén formálisan is megszűnt létezni. A Bizottságot, tehát, figyelembe véve ezt, nem szüntették meg, hanem mivel befejezte a munkáját, amit maga a Bizottság állapított meg, megszüntette a működését», közölték az Igazságügy-minisztériumban.

A Minisztérium állítása szerint, minden adatot, amely a Bizottság internetes honlapján található, elküldenek a szerbiai levéltáraknak, hogy a bíróságok számára hozzáférhető legyen minden szükséges információ, amely lényeges az általuk folytatott eljárásokban.

„A Bizottság a munkáját függetlenül és önállóan végezte, az Igazságügy-minisztérium kötelezettsége volt, hogy adminisztratív támogatást biztosítson a Bizottság munkájához. Pontosabban, a Minisztérium a Bizottság elnökének ajánlására alkalmazott és fizetett egy személyt, aki segített a Bizottság tevékenységének megvalósításában”, mondják az Igazságügy-minisztériumban.

Az 1944. szeptember 12. után megöltek titkos sírjai feltárása állami bizottságának felállítására a szerb kormány 2009. július 9-i határozata alapján került sor. A bizottság egyik tagja Slobodan Homen, az Igazságügy-minisztérium államtitkára volt, aki biztosította is az eszközöket a testület munkájához.

A bizottság azoknak a titkos síroknak a megtalálásának és megjelölésének feladatával lett létrehozva, amelyekben az 1944 szeptemberétől kivégzettek holttesteinek vannak, hogy elvégezze az összes sírhely felderítését és megjelölését, valamint hogy megállapítsa az 1944 szeptemberétől kivégzettek pontos számát.

V. Jeremić

Danas, 2016. június 16. 7.

http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/pronadjene_sve_tajne_grobnice_.55.html?news_id=322010

Fordította: Bozóki Antal

Kapcsolódó írás:

V. Jeremić: Komisija za tajne grobnice više ne postoji [Megszűnt a titkos sírok feltárására felállított bizottság]. Danas, 2016. június 15. 7., vagy

http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/komisija_za_tajne_grobnice_vise_ne_postoji_.55.html?news_id=321949

Megjegyzés:

A Danas c. belgrádi napilap írásai után jó lenne tiszta vizet önteni a pohárba:

Nyilvánosságra kellene hozni a Slobodan Marković, a Bizottság elnöke által – az idézett írások szerint – 2016 februárjában az Igazságügy-minisztériumnak átadott, a Bizottság munkájára vonatkozó végső jelentését (záradékait).

Megválaszolni a kérdést, hogy valóban megtalálták az 1944. szeptember 12-e után megöltek titkos sírjait? Feltárára kerültek ezek a sírhelyek, és hogy elkészül-e az áldozatok teljes névsora?

Lesz-e illetékes, aki ezeket a kérdéseket megválaszolja, vagy újságíró, aki kikutatja?”

6. Emlékhelyek

Az 1990 őszén rendezett első, a vérengzéssel összefüggésben álló megemlékezések óta elég sok helységben állítottunk már emlékjelet. Legutóbb Titelben, 2016. október 15-én. Temerinben volt a legelső megemlékezés, majd Újvidéken. Az ez utóbbi helyen állított első jeleket, száz kicsi és egy nagy keresztet, órákon belül, már aznap, az éj leple alatt, titokban eltakarította a rendőrség. Újvidéken a tizenharmadik emlékkereszt maradt meg, s áll még napjainkban is föl-föjlújított, földbe ásott tövével. Ez a része ugyanis teljesen elkorhadt már. Onnan tudjuk, hogy a tizenharmadik, mert a harmadikként állított, majd a következő években a többire is rendre ráírtuk, hányadik. Az első években készülte-

ket mindannyiszor szigorú, de távolról, majdnem diszkrétnek mondható rendőri megfigyelés mellett tettük a helyükre. A szigor azonban az évek során egyre enyhült, jórészt annak köszönhetően, hogy a helyi hatóság képviselői egyre több helységben képviseltették magukat a kegyeletadási rendezvényeinken, majd 2013-tól kezdődően majdnem teljesen megszűnt az ilyesfajta provokáció. A rendőrség tetteket sosem talált. A jelzett évtől kezdődően nyilván azért maradt el az emlékjelek rendszeres tönkretétele, mert abban az esztendőben Belgrádban és Csurogon Áder János és Tomislav Nikolić, a két állam államfője nagyjából helyére tette a második razzia kezelését. Hatalmas lépés volt ez a két nemzet és a két állam olyannyira szükséges megbékélése felé, noha sok tennivaló van még, ez kiderül e tanulmányból is.

A két államfő találkozásának köszönhetően, mint fõntebb már írtuk, csakugyan lényeges változás következett be Szerbiában a háború végi magyarellenes atrocitások értékelésében. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a föltárást és a földolgozást, valamint az emlékjelek állítását befejeztük. Annak ellenére sem, hogy a két állam tudományos akadémia-ja által létrehozott bizottság is befejezettnek minősítette a munkáját.

Elmaradhatatlan feladataink fölsorolását kezdjük a már említett exhumálással. Meg kell bizonyosodni afelől, melyik föltételezett tömegsír csakugyan az, aminek mondjuk. Némely esetben ez nem okozhat gondot, hiszen bizonyos például, hogy a temerini, a szabadkai, a bajmoki, a zsablyai emlékhely megjelölése nem téves, még ha nem is szedtek ki a földből egyetlen emberi csontot sem. Más kérdés, hogy a megjelölés módja mindenütt méltó-e az áldozatokhoz. A fõntebb említett Csurogon, Szabadkán, Temerinben, Bezdánban és még néhány helyen említettek nyilván a méltóakhoz tartoznak. Nem méltóak többen vannak. Említsük csupán a zsablyait, mozsorit. Fõl sem tudnám sorolni azokat a helységeket, ahol még méltatlan sincsen. Számba kellene venni ezeket is, mint ahogyan mindazon helységeket, ahol van. Csupán azért, hogy magunk is tudjuk.

Újvidéken valójában nincsen olyan emlékmű, amely az 1944 őszen és 1945 elején a városban lezajlott magyarirtásra utalna. A megemlékezések helyszínéről is tudni kell, hogy semmi vonatkozásban nincs összefüggésben a vérengzésekkel. Az a hely a Futaki úti katolikus és református temető elhagyatott vége volt valamikor. Az első világháború idején katonatemetővé lett. A királyi Jugoszlávia idején még viszonylag épen megmaradt, a titói korszakban azonban teljesen tönkretették, városi szeméttelpeként használták. Mint fõntebb említettük, a városban valaha

volt tömegsírok eltűntek. Az 1990-es első megemlékezés előtt az eseményt szervező Papp Ferenc döntött úgy, hogy itt tartsuk meg. Jó heti munkával, több rakomány hulladék és szemét eltakarítása árán önkéntesekkel alkalmassá tettük a helyet. A hulladék alól előkerült a katonatemető központi emlékművének, egy turulszobornak a fejetlen maradványa és alapzatának a csonkja. Az alapzatot kissé kijavítottuk, és a csonka szobrot ráhelyeztük. Köré állíttattuk a szemét alól előkerült néhány katonasír kőből faragott maradványát. Ez a szobor és a síremlékmарadványok alkotják a második újvidéki razzia elsősorban magyar áldozatainak az „emlékművét”. Erről a szégyenletes és méltatlan állapotról tájékoztatta Makovecz Imre építőművészt 1999-ben a már említett Papp Ferenc. A következő évre a művész elkészítette és a megemlékezések szervezőinek rendelkezésére bocsátotta ingyen az azóta eléggé ismertté vált, Makovecz-torornak nevezett méltó emlékmű komplett tervét, az emlékmű azonban azóta sem épült föl.

Az ügy részletei meghaladják e tanulmány kereteit.

Maradjunk mégis néhány mondat erejéig ennél az újvidéki helyzetnél.

Azok az épületek, amelyekbe a halálra szánt embereket összegyűjtötték, ahol kínozták, majd leöldösték őket, nem alkalmasak arra, hogy oda helyezzünk egy méltó emlékjelet, noha egy-egy táblával jelezni lehetne, mi zajlott le bennük a második razzia idején. Az egyik legnagyobb és legismertebb kínzóhely a város szélén, a Duna partján elterülő folyamórségi kaszárnya. Elképzelhető ugyan, hogy kaszárnyába, alig látogatható környezetbe dugjunk el egy ilyen műtárgyat, de ez legfeljebb egy falra szegezett tábla lehetne. Az egyik legismertebb kínzóhely ma képtárként szolgál, s ez is nagy épületek közé van ékelve, tehát ide sem való méltó emlékmű. Annak meghatározására, hogy hova kell állítani, analóg példaként szolgál az a tény, hogy hol áll a városban lezajlott első razzia emlékműve. Azé a razziáé, amelynek terhe a mi lelkünket, magyarokét nyomja.

Köztudomású, hogy ez az 1942 januárjában lezajlott vérengzés Cseres Tibor művei hatására Hideg Napok megnevezéssel került a magyar köztudatba. Jó két évtizeddel lezajlása után épült meg az emlékműve a város szívében, a Duna partján, de nem azon a szakaszon, ahol az áldozatok tetemét jég alá csúszttatták, vagyis a városi strandon, hanem annál vagy egy kilométerrel lejjebb. Éppen azért, hogy minél jobban szem előtt legyen. A város neves szobrászművésze, Jovan Soldatović tervezte. Közel esik a Péterváradra vezető híd újvidéki hídfőjéhez. Igaz-e

vagy csupán mese, hogy a művésznek a tervezés idején fölrótták, hogy túl messzire tervezi a hídtól, jobban szembe ötlene, ha közelebb kerülne hozzá. Mire ő azt válaszolta, hogy a közelebbi helyre szükség van a másik emlékmű számára.

A magam részéről mindezen tényeknek és még sok másnak az ismeretében az a határozott véleményem, hogy előbb vagy utóbb Újvidéken föl kell állítani a Makovecz-tornyot. A csaknem három évtizede szervezett megemlékezések helyszínén. A legfőbb kifogás eddig az volt ellene, hogy túl magas. Mellette érvelvén nekem az erre a válaszom: lehet alacsonyabb, de akkor tegyük oda a másik mellé.

A többi emlékjelről szólva mindenekelőtt tudni kell, hol van és hol nincsen még. Nem csupán a tömegsírokra gondolunk, hanem – mint fentebb is említettük – a kínzó- és a vesztőhelyekre. Egy ilyen hely például az igen félreeső faluban, a Duna mellett fekvő, majdnem kizárólag szerb népesség által lakott Dunagárdony (Gardinovci). Itt, a folyó partján valóságos embermészárszék működött a vérengzés idején. A környező falvakból tömegesen hordták ide a halálra szánt magyarokat, s vagy már a parton kivégezték őket, majd tetemüket csónakon behordták a víz sodrásába és ott belelöködtek őket, vagy pedig a csónakokban végeztek velük, s tették a tetemekkel ugyanazt. Akárcsak a tömegsírokat, először az ilyen helyeket is számba kell venni: hol vannak, s eldönteni, melyeket kell okvetlenül megjelölni, illetve hol kell helyi jellegű éltő emlékművet állítani.

Forrás- és irodalomjegyzék:

1. Dr. Balla Ferenc és Dr. Balla István: A bezdáni vérengzés, 1944. Panonia-Print, Topolya, 2013.
2. Bozóki Antal: A háborús bűnösség terhe. Eltörölték, megszüntették? Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2017.
3. Broz, Josip Tito: Összes művei. 20. kötet. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986.
4. Cseres Tibor: Vérbosszú a Bácskában. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1941.
5. Csorba Béla (szerk.): Rémuralom a Délvidéken. Atlantis, Újvidék, 2004.
6. Híd, Irodalom, művészet, társadalomtudomány. Folyóirat. Újvidék, 1996. december.
7. Jurčević, Josip: Prikrivena stratišta i grobišta. Dokumentacijsko i informacijsko središte, Zagreb, 2012.

8. Kepecs József szerk.: A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai. (1880–1941) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1998.
9. Kasaš, Aleksandar: Mađari u Vojvodini 1941–1946. Filozofski fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 1996.
10. Matuska Márton: A megtorlás napjai. Forum Könyvkiadó – Magyar Szó, Újvidék, 1991.
11. Matuska Márton: Negyvenöt nap negyvennégyben. Magyar Szó napilap, tárcasorozat, Újvidék, 1990. X. 14. – 1991. II. 27.
12. Matuska Márton: Hová tűntek Zsablyáról a magyarok? A VMDP Történelmi Bizottsága kiadása, Temerin, 2004.
13. Matuska Márton: Az elhallgatott razzia. Vérengzés Újvidéken (1944–1945). Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2014.
14. Mojzes Antal: Tömegsíról emléketemető. Bajmok 1944–2014. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2015.
15. Molnár Tünde: Elhurcolások. Gombos 1944. november. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2012.
16. Perović, Latinka: Između anarhije i autokratije. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Beograd, 2006.
17. A. Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.
18. Szloboda János: Zentán történt '44-ben. Történelmi esszé. Kráter, Pomáz, 2005.